

УДК 347.9

І.В. ВЕРЕЩІНСЬКА, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЯСНЕННЯ СТОРІН АБО ДОПИТ ЯК СВІДКІВ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Ключові слова: свідок, сторони, права, відповідальність, пояснення, допит, третя особа, представник

Пояснення сторін у цивільному судочинстві завжди займало центральне місце в доказовій діяльності учасників цивільного процесу. В новому Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПК України) пояснення вже не є джерелом доказів, якщо сторона не скористалася своїм процесуальним правом бути допитаним як свідок. У свою чергу, суд не може ініціювати допит сторони як свідка і у підсумку маємо ускладнення в процедурі доказування і подання доказів.

Минуло вже десять років з часу запровадження в цивільному процесі інституту допиту сторони, третьої особи, їх представників як свідків, але цей процесуальний інститут не знаходить широкої підтримки серед науковців і практиків. У цьому контексті важливо проаналізувати критичні висловлювання та запропонувати певні шляхи вдосконалення нормативного регулювання або зміну сформованих підходів до правозастосування цього інституту.

Науковий аналіз доказової діяльності в цивільному судочинстві привертав і привертає увагу багатьох вітчизняних науковців і практиків. Серед них слід назвати С.С. Бичкову, О.С. Захарову О.І. Сліпченко, В.А. Кройтора та ін., роботи яких слугували відправною точкою для подальшого дослідження вказаних питань. Метою і завданням статті є дослідження проблем нормативного регулювання

доказової діяльності учасників цивільного процесу в контексті допиту сторін як свідків, аналіз схожих процесуальних інститутів в окремих державах та формулювання можливих шляхів оптимізації в правозастосовній діяльності судів.

Статистичні дані свідчать, що в судах цивільної юрисдикції найбільшою категорією справ є справи, що розглядаються в порядку позовного провадження.

У справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Стаття 27 ЦПК України містить перелік процесуальних прав та обов'язків осіб, які беруть участь у справі, зокрема, ці особи вправі давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду тощо.

Заслухавши пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, суд зобов'язаний встановити порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються (ч.1 ст.177 ЦПК України). При цьому закон встановлює джерела процесуальних доказів – фактичних даних, а саме: ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, висновків експертів (ч.2 ст.57 ЦПК України). В раніше діючому ЦПК України 1963 р. пояснення сторін третіх осіб були джерелом доказів без допиту цих осіб в якості свідків, а процесуальний інститут допиту сторін, третіх осіб, їх представників в якості свідків взагалі не був відомий.

Вказана новела з часу її запровадження в новому ЦПК України викликає жваве обговорення серед науковців-процесуалістів. Одні дослідники в цій новелі – допиту сторін, третіх осіб, їх представників в якості свідків

вбачають результат поєднання двох різних за своєю сутністю засобів доказування – пояснення основних учасників процесу та показань свідків. Далі зазначається, що сам факт приведення свідка до присяги скоріше нагадує середньовічний ритуал, чим має якийсь вплив на показання свідків [1, с.124; 2, с.158–159]. З останньою тезою важко погодитись, оскільки приведення свідка до присяги – це загальносвітовий позитивний досвід реалізації процесуальних обов'язків учасників судового розгляду, який реально, певною мірою під загрозою застосування кримінально-правових санкцій, дисциплінує свідка і стимулює особу говорити правду. З іншого боку, вказані дослідники справедливо зазначають, що судова практика в судах першої інстанції свідчить про розгляд цивільних справ без допиту сторін в якості свідків, оскільки сторони, як правило, не заявляють відповідних клопотань. Видається, що вказану проблему можна подолати, встановивши за обов'язок допит сторін, третіх осіб з попередженням їх про відповідальність за завідомо неправдиві показання.

Інша група вчених звертає увагу, що допит сторін, третіх осіб та їх представників суперечить засадам цивільного судочинства [3, с.78].

Не можна погодитись з висновками окремих авторів, коли вони стверджують, що виключення із числа засобів доказування пояснення сторін, третіх осіб є правовим нонсенсом, оскільки суперечить основним принципам цивільного процесу – змагальності та належності доказів [4, с.280]. По-перше, законодавець передбачив у Кодексі механізм трансформації вказаних пояснень у свідчення, які набувають доказової сили. Отже, наявність такого механізму прямо спростовує тезу про те, що пояснення виключені з числа засобів доказування. По-друге, встановлення процесуального права особи бути допитаною в якості свідка скорі-

ше засвідчує про додаткові процесуальні гарантії доказової діяльності, ніж свідчить про порушення принципу змагальності та належності доказів. По-третє, представлення пояснень шляхом допиту сторін, третіх осіб в цивільному судочинстві – це не «правові дурниці», а загальносвітовий досвід, до якого український законодавець правомірно звертається. Так, ст.199 Цивільного процесуального кодексу Франції встановлює, що коли доказування шляхом допиту свідків є допустимим, суддя вправі вимагати пояснення від третіх осіб задля з'ясування фактів, які оспорується та котрі відомі ним особисто. Пояснення надаються або відбираються шляхом *допиту* (курсив мій – І.В.) [5, с.72–73]. Щодо процедури допиту сторін за ЦПК Франції, то вона доволі детально регламентована в контексті процесуальних обов'язків. Так, ст.189 ЦПК Франції визначає, що сторони допитуються в присутності одна одної, якщо обставини не вимагають окремого допиту. Якщо одна з сторін вимагає проведення між ними очної ставки, така очна ставка має бути проведена. Відсутність однієї зі сторін не є перешкодою для допиту іншої сторони. Стаття 190 встановлює, що сторони можуть бути допитані в присутності спеціаліста; між ними та свідками можуть бути проведені очні ставки. Сторони особисто відповідають на запитання і не мають права користуватися попередніми записами. Допитані сторони підписують протокол або підтверджують, що він відповідає їх показам і про це робиться відповідний запис. Коли це доцільно, в протоколі вказується, що сторони відмовились його підписувати або підтвердити його правильність [5, с.71–72].

У ст.184 чинного ЦПК України встановлено, що коли сторона, третя особа, їх представники заявляють, що факти, які мають значення для справи, їм відомі особисто, вони за згодою можуть бути допитані як свідки згідно ст.ст.180–182 Кодексу. На думку

окремих вчених, така новела розширює доказову базу [6, с.278]. З цим можна погодитись, якщо йдеться про допит представників сторін, третіх осіб. Щодо останніх двох учасників, то важко уявити, що їм не відомі факти, які мають значення для справи. З цього приводу в літературі справедливо зазначається, що, як правило, сторони та треті особи є безпосередніми учасниками тих чи інших обставин справи, які в подальшому переросли в спірні правовідносини. Сторони як учасники певних подій можуть докладно розкрити суть конкретних обставин, їх пояснення є першоджерелом [2, с.156], та чи було доцільним законодавцю обумовлювати допит цих осіб за їх згодою? Так, відповідно до ч.11 ст.180 ЦПК України, свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному засіданні. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити питання сторони, інші особи, які беруть участь у справі. В контексті викладеного виникає інше питання: якщо візаві сторони, яка допитується як свідок, надано право допитувати сторону повторно, під час дослідження інших доказів, то чи не свідчить це про порушення принципу рівності процесуальних прав і обов'язків сторін, визначених в ч.1 ст.31 ЦПК України? Видається, що в наведеному випадку порушується баланс рівності прав і обов'язків сторін не на користь сторони, що займає активну позицію і таким чином сприяє якнайшвидшому розгляду справи.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що процесуальний інститут допиту сторін, третіх осіб, їх представників як свідків потребує вдосконалення з метою подолання колізії норм, які проголошують рівність прав і обов'язків сторін, з одного боку, та виникненням додаткових обов'язків у однієї сторони в зв'язку з її активною позицією, пов'язаною з її допитом як свідка. Виходом з цього неприпустимого процесуального

становища могло би бути застереження до ст.184 ЦПК України про те, що у випадку надання згоди однією з сторін про допит як свідка, інша сторона не може відмовитись від аналогічного допиту, за виключенням випадків, передбачених ст.ст.51, 52 ЦПК України. Видається, що вітчизняному законодавцю необхідно враховувати світовий досвід регламентації процесуального статусу суб'єктів доказової діяльності в цивільному судочинстві та запроваджувати норми-вимоги про обов'язковість допиту сторін під присягою, а не в якості свідка. Водночас видається поспішним кроком запровадження норми про допит представників як свідків. Якщо в цьому виникає потреба, то сторона має право заявити відповідне клопотання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козырева Е. В. Процессуальные особенности рассмотрения судами гражданских дел о компенсации морального вреда: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.15 / Е. В. Козырева. – Тверь, 2003. – 201 с.
2. Сліпченко О. І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія / О. І. Сліпченко, В. А. Кройтор. – Київ : ПАЛИВО-ДА А.В., 2012. – 244 с.
3. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / В. І. Тертишніков. – Харків : Кси-лон. 2006. – 443 с.
4. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. : у 2-х томах. Т. 1. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за аг. ред. С. Я. Фурси. – Київ : КНТ, 2006. – 912 с.
5. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с франц. В. Захватаева. – Предисловие: А. Довгерт, В. Захватаев ; отв. ред. А. Довгерт. – Київ : Истина, 2004. – 544 с.

6. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / Зейкан Я. П. – Київ : Юридична практика, 2006. – 560 с.

Верещинська І. В. Пояснення сторін або допит як свідків: окремі проблеми нормативного регулювання цивільного судочинства / І. В. Верещинська // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 34–37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_8.pdf

Розглядаються особливості нормативного регулювання суб'єктів доказової діяльності в судах цивільної юрисдикції за ЦПК України та ЦПК Франції, зокрема, особливості процедури допиту сторін, третіх осіб. Робиться висновок, що вітчизняний процесуальний інститут допиту сторін, третіх осіб, їх представників як свідків потребує вдосконалення з метою подолання колізії норм, які проголошують рівність прав і обов'язків сторін, з одного боку, та виникнення додаткових обов'язків у однієї сторони в зв'язку з її активною позицією, пов'язаною з її допитом як свідка. Обґрунтовується пропозиція про внесення змін до ст.184 ЦПК України про те, що у випадку надання згоди однією з сторін про допит як свідка, інша сторона не може відмовитись від аналогічного допиту, за виключенням випадків, передбачених ст.ст.51, 52 ЦПК України. Пропонується скасувати норму про право представника сторін, третіх осіб ініціювати свій допит як свідка. Якщо в цьому виникає потреба, то сторона має право заявити відповідне клопотання.

Верещинская И.В. Пояснения сторон или допрос в качестве свидетелей: отдельные проблемы нормативного регулирования гражданского судопроизводства

Рассматриваются особенности нормативного регулирования субъектов доказательственной деятельности в судах гражданской юрисдикции по ГПК Украины и ГПК Франции, в частности, особенности процедуры допроса сторон, третьих лиц. Делается вывод, что отечественный процессуальный институт допроса сторон, третьих лиц, их представителей как свидетелей нуждается в совершенствовании с целью преодоления коллизии норм, провозглашающих равенство прав и обязанностей сторон, с одной стороны, и возникновением дополнительных обязанностей у одной стороны в связи с ее активной позицией, об ее допросе в качестве свидетеля. Обосновывается предложение о внесении изменений в ст.184 ГПК Украины о том, что в случае предоставления согласия одной из сторон о допросе в качестве свидетеля, другая сторона не может отказать от аналогичного допроса, за исключением случаев, предусмотренных ст.ст.51, 52 ГПК Украины. Предлагается отменить норму о праве представителя сторон, третьих лиц инициировать свой допрос в качестве свидетеля. Если в этом возникает необходимость, то сторона вправе заявить соответствующее ходатайство.

Vereshchinska I.V. Explanations Parties or Questioning Witnesses: Some Problems of Regulatory Civil Proceedings

The article deals with the peculiarities of regulatory entities of evidence-based civil jurisdiction in the courts for the CPC of Ukraine and France, in particular, features interrogation procedures parties, third parties. It is concluded that the domestic procedural Institute interrogation of parties, third parties and their representatives as witnesses needs to be improved to address conflict of jurisdiction, declaring equality of rights and obligations of the parties, on the one hand, and the emergence of additional duties to one side in connection with its active position related to its interrogation as a witness. It was substantiated proposal amending Art.184 CPC of Ukraine on the fact that with the approval of one of the parties of questioning as a witness, the other party cannot waive a similar examination, except under Art.51, 52 CPC of Ukraine. It is proposed to repeal the rule of the right representative parties, third parties to initiate their questioning as a witness. If this is required, the party is entitled to file the appropriate application.